

„...ha a költészettel élsz”

TANDORI DEZSŐ: „HOL ÉLSZ TE?”

„Nehéz szerelem” – Vas István könyvcíme szerint ez lenne a költészet, és ezzel úgy érzem, minden költő, és minden olvasó egyetért. Nem véletlenül kezdtem írásmat Vas István sommás költészet-meghatározásával, hiszen ő írta az első „költészet-regényt”, a költői lét regényét, a *Nehéz szerelmet*, mely alcíme szerint is *A líra regénye*.

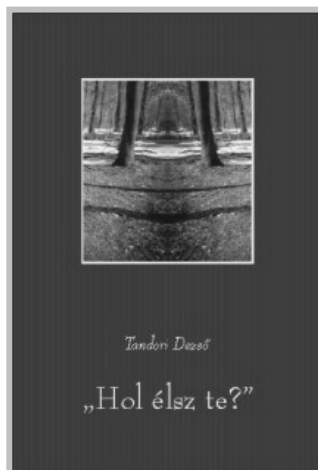
Tandori Dezső első, a *Ligetnél* megjelent, *Költészetregény*-ében ezt a vasi hagyományt írta át és tovább, jelentősen újítva a formán, a tematikán. Ezt a költészetregényt folytatja, alakítja az idei könyvhétre a *Tiszatáj*nál megjelent „*Hol élsz te?*”.

Erre a könyvre is igaz (bár még inkább az első *Költészetregényre*, melyben több életrajzi részlet, történet található arról, hogyan vált a költő költővé), amit Vas írt mottóként líra-regényében: „talán nem fölösleges emlékeztetni az olvasót, hogy végül is regényt olvas, habár csak a líra, a magam lírájának regényét.”

A „*Hol élsz te?*”-ben elsősorban más költők lírájáról van szó, és áttételesebben a saját líra regényéről. Az olvasó megtudhatja e műből, hogy a költő, hogyan él együtt az írással, milyen az a környezet, ahol él: ez a szavakból, betűkből, élményekből, érzelmekből, témákból, metafizikából és rögválóságból, aktualitásból és örökkévalóságból felépülő világ.

Ez a könyv tehát röviden – Babits szavaival kifejezve – „a legtitokzatosabb mesterségről”, a költészetről szól. Arról a szinte megválaszolhatatlan kérdésről, hogy mi adja, mi adhatja az igazi költészetet: a tematika, a forma, a nyelv, az érzelmek? Tandori a pusztán nyelvi alapú irodalomértésről-elemzésről nincs valami jó véleménnyel: „A mondat számomra irtóztató, be nem vált szempont és közhely. Ne halljam. Hát persze, hogy mondatokban írunk. De nekem az, hogy Totyira ... nem léptem rá, olyasmi, hogy miközben mondatokban írunk, nem minden csak a papírunk, és a sok írás közben ... föl kell nézni olykor a csillagokra, ismernek-e még minket?”

Tandori újabb költészetében, prózájában megfigyelhető valami spirituális felé való fordulás – de más metafizikusság ez, mint a *Töredék Hamletnek* tematikailag is elvont spiritualizmusa. Ennek az új-spiritualitásnak a meditációs alapja, elérésének legadekvátabb módja, Tandori szerint, érdekes módon nem más, mint maga a mindennapi gyakorlat (madarak etetése, munka, krumplifőzés...) Ennek példája a kötetet záró vers is, amely égi, éteri dolgokat tematizál, de a végén, csattanóként a vers a krumplifőzés hiper-materiális képével zárul:

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2003
207 oldal, 2200 Ft

„Kész igazán, a kő röpte lesz belőle, a kő mentsége, vagy a szívszélhedt madaré, aki körül ott fenn a magasban, a már rohamszárnnyal közeledni nem érzett föld felé zuhanva, el se találva ő így érzi, szezámként tárul, hogy semmi

nem következik; és hull. Mintha roppant szirt volna a lég, igen, a lég is kő volna, madár-kő, melyről bukvást bukik, a csodás mágnesesség kihál minden erejéből, igyekvéséből. Itt élsz te, ebben élsz, s mégy most, elzárod a krumpli alatt.”

Ez a vers nem csak a „Hol élsz te?”-kötet embléma-verse lehetne, hanem Tandori egész költő életművéé is, ugyanis Tandori írásai mindig szintetizálták „a reáliát a reálián túlival”.

Az első líra-regény még nem kérdőjelezte meg szkeptikusan önmagát, míg ez a regény, már az első fejezetében is bizonytalanságot fejez ki, amikor a *Költészetregény* műfajmegjelölés után kérdőjelet rak. Ez a gesztus úgy is értelmezhető, általánosítva, mintha a szerző nem csak a költészetregény formai kereteit, műfaját kérdőjelezné meg, hanem minden műfajt relativizálna, erre utal a következő idézet is: „Költészetregény sincs, különféle komplex írásegyüttesek vannak, melyek vagy kényszerképzeteknek felelnek meg, vagy ezeknél rosszabb-jobb dolgoknak”.

Nagyon izgalmas irodalomtörténetileg ez a mondat, hiszen Tandori a formát, a műfajt kényszerképzetnek nevezi. Kényszernek tehát, aminek engedelmeskedni kell, meg kell valósítani, mert külső elvárások vannak, másrésztől, hogy ezek a külső elvárások, nem mások csak „képzetek”, így ki tudja, mennyiben lehet tehát állítani, hogy bármiféle valóságalapjuk is van. Itt Tandorinak a formabontó oldala jelenik meg – azé a költőé, íróé, aki mindent megcsinált már, ami formában egyáltalán lehetséges.

Ennek ellenére a könyv szerkezete nagyon feszes, nagyon formatartó: az 1-2-3-4-5-6-7, vagyis az arab számmal ellátott fejezetek arról szólnak, hogy ténylegesen, önéletrajzilag „világilag” hol él a költő, míg az I-II-III-IV-V-VI-tal jelölt fejezetek pedig arról, hogy egy költő, hogyan él az irodalommal, a költészettel, az elvont tartalmakkal. A kettő együtt pedig azt adja ki, hogy „Hol élsz te, ha a költészettel élsz”.

Tandori könyvéből rengeteget meg lehet tudni a költészetről, az „erősebb lét közeletről”. Amit tanulni lehet tőle, az elsősorban a maximalizmus: magunk, és mások műveivel szemben. Tandori a maximális teljesítményeket értékeli leginkább: sohasem egész életműveket, hanem magasan kiemelkedő korszakokat, verseket, sőt verssorokat, részleteket. Ez a maximalizmus már az *Egy talált tárgy...* kötet *Mottók egymás elé* című a pasziánsz-versében is megjelenik, ahol Kosztolányi verséből kollázst alkotott, elhagyva az általa gyengébbnek, romlékonynak érzékelt részeket, hogy csak és csak a legmagasabb költészet maradjon. Zárójelben meg kell még jegyeznem, hogy az említett versről (*Mottók egymás elé*) épp az általam első líra-regénynek nevezett *Nebéz szerelem* alkotója, Vas István írt értő tanulmányt.

Ez a kötet, a költészettel való ilyen foglalkozás voltaképpen nem más, mint költészeti aranymosás: egyes életművekből, versekből, korszakokból kiemeli a legragyogóbbakat.

Hadd térjek vissza még egy gondolat erejéig a maximalizmus kérdésköréhez: Tandorinál nem csak a maximalizmus, de a minimalizmus is megtalálható – nem csak a művészetében, hanem a mindennapi életében is. Mintha a könyv kettős (élet-irodalom)

szerkesztése is ezt mondaná el, hogy míg a költészet az abszolút maximalizmus terepe számára, addig az életében a legteljesebb minimalizmust szeretné megvalósítani. Erről szól a könyv *Minimalizmusok* című írása is. A legteljesebb minimalizmus pedig a halál lenne: „Élve szeretnék úgy lenni, mint halva leszek. Ez az, ahol élek. Ezt kérem, ne akarjuk megbeszélni.”

Azok közül, akikkel Tandori a könyvében foglalkozik, úgy érzem, Berda József a legkevésbé kanonizált költő. Tandori nagyon pontosan látja Berda nagyszerűségét, egyediségét, temaikai-technikai nívumait, eltérését kora irodalom-felfogásától: „Berda – s ez volt és maradt nála a szokatlan; s jaj, hogy ma is maradt – nem a nyugatos, teljesen kizengetett, tulajdonképpen bevezetés-tárgyalás-befejezés szerkezetű, vagy nagy, kerek képeivel, telitalálataival ékes honi vers eszményét választja gyakorlati vezérelvül, hanem a nyitottságot, a furcsának ható metszéseket”. Amikor Tandori leírja ezeket a sorokat, nyilvánvaló, hogy az ő hasonló stílusú, a nyugatos verseszménytől eltérő műveinek fogadtatásáról is beszél – áttételesen. Így alakul a líra-regénye, így lesz regényesen objektíválható a szubjektív vélemény, érzélem.

Berda József költészetét elemezve arra hívja fel a figyelmet, hogy „miféle kincseket lehet és kellene kibányászni még a magyar líra gazdagságából”, és ugyanezt teszi Szép Ernőnél és Kálnoky *Szanatóriumi elégiájánál* és még sok helyen.

Tandori számos esszékötetével bizonyította kiemelkedő irodalom- és versértését, hogy csak a számomra legemlékezetesebbeket említsem: *A zsalu sarokvasa; Az erősebb lét közelében; Kolarik légvái* stb. Bemutatva ezzel, hogy a jó költő jó kritikus is egyben. Ha költő ír az irodalomról, elmondható, hogy más vesz észre, más érinti meg, mint a hívatásos kritikusokat, irodalomtörténészeket. Kicsit más oldalát láttatja a költészetnek. Tandori ebben a könyvében, és általában újabb esszéiben eltávolodik kissé *A zsalu sarokvasában* található hagyományosabb, távolságtartóbb irodalmi esszéktől: elsősorban azzal, hogy jelentősen szubjektíváltabb ez a kötet.

Ezt a szubjektívációt legjobban egy Szép Ernőről írott passzusa példázza, melyben arról ír, hogy Szép Ernőt azért tartja nagy költőnek, „mert engem mond el, nem egyszerűen nekem szól, hanem ... *rólam*.” És ez lenne a költészet ősi, alapvető funkciója. A költészet tehát nem nekünk szól, hanem rólunk; a mindenkori emberi állapot legautentikusabb kifejező eszköze, és ezért (is) van szükségünk rá.

A „*Hol élsz te?*” ahhoz segíti hozzá a figyelmes olvasót, hogy megtudja valójában, minden külsőséget elhagyva, hol él, hol élünk. Egyáltalán nem az aktualitásokat megcélózva, bár azokat is magába olvasztva, az örök emberin tartva tekintetét: „arról a helyről mond el valamit (szerintem), ahol élünk. Ahol ténylegesen élünk, tehát nem, ahol ma, nem modern világunkban ... Hanem ahol ... emberként egyáltalán. Ehhez az embermivolthoz tartozik hozzá szerintem *a világ legősibb szellemi mesterségének*, az abszolút pontosság-törekvés ily letéteményének, a költészetnek elfogadása.”

Acari Roland